

УДК 342.7

О. Шморгун

THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO WORK IN THE SPHERE OF EMERGING TECHNOLOGIES

*О.С. Шморгун,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри господарського права
факультету підприємництва та права
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ОСОБИ НА ПРАЦЮ У СФЕРІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Проблема дослідження конституційного права людини і громадянина на працю, його поняття, зміст та забезпечення реалізації постійно знаходиться у полі зору науковців. З урахуванням сучасних реалій правового статусу особи конституційне право на працю в умовах здійснення сучасних новітніх технологій має важливе теоретичне і практичне значення для юридичної науки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З публікаціями щодо поняття і змісту зазначеного конституційного права можна познайомитися в працях таких авторів: Л.О. Боровицька, О.Л. Войно-Данчишина, Л.М. Ємельяненко, М.І. Кагадія, А.Ю. Олійника, В.Ф. Погорілка, О.В. Совгіря, Ю.М. Тодики, В.Л. Федоренка, Н.Г. Шукліної та ін. Конституційне право особи на працю досліджувалося в Україні разом з іншими конституційними правами та окремо. Самостійно конституційні право на працю у сфері новітніх технологій в Україні ще не досліджувалися.

Метою дослідження є поняття і зміст конституційного права особи на працю, що закріплене в Конституції України та деталізується у діючому законодавстві і його реалізація в сфері новітніх технологій.

Відповідно до мети завданням даного дослідження є: а) аналіз праць авторів щодо конституційного права особи на працю; б) формулювання поняття та змісту конституційного права особи на працю у сфері новітніх техноло-

гій; в) реалізація конституційного права особи на працю у сфері новітніх технологій; г) пропозиція висновків і рекомендацій.

Основний матеріал. На думку О.М. Ємельяненко, «сучасний розвиток земної цивілізації характеризується радикальною трансформацією суспільства, до основних ознак якої необхідно віднести: технологічну та інформаційну революцію, перехід до економіки знань, збурення глобалізації та нерівномірності розвитку країн, руйнування ієрархічних і ствердження мережових структур, гомогенізацію та гетерогенізацію, самоідентифікацію людини» [1, с. 82]. Звідси висновок, що поява новітніх технологій у сфері забезпечення конституційного права людини і громадянина на працю — це виклик часу. Щоб це зрозуміти слід проаналізувати поняття та зміст конституційного права особи на працю та проблеми його забезпечення в сучасних умовах розвитку ринкової економіки.

Нині в Україні більшість людей заробляють собі на життя власною працею. Конституція України (ст. 43) закріплює, що «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [2]. Назване конституційне право різними авторами визначається не однаково. Так, А.Ю. Олійник визначає його як економічне право, що передбачає можливість кожної особи заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується [3, с. 136]. О.В. Совгира і Н.Г. Шукліна відносять це конституційне право до групи соціальних прав [4, с. 177]. Такої думки дотримуються В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко, які вважають, що джерелом законних матеріальних і соціальних цінностей є праця, тому Конституція України в ст. 43 визначає первинним соціальним правом людини і громадянина право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку кожен вільно обирає або на яку погоджується [5, с. 227]. Ю.М. Тодика конституційне право на працю відносить до групи економічних, соціальних та культурних прав без їх деталізації. Він визначає його як право кожного на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку кожен вільно обирає або на яку вільно погоджується. У ст. 43 Конституції України містяться принципові положення, які характеризують елементи змісту названого права: а) кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом; б) використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється; в) громадянам гарантується захист від незаконного звільнення; г) право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Нерідко право на своєчасне одержання винагороди за працю державою порушується [6, с. 152–153]. На мою думку, слід погодитися з аргументами А.Ю. Олійник, який відносить назване право до конституційних економічних прав, мотивуючи це тим, що право на працю від права на підприємницьку діяльність відрізняється лише приналежністю засобів виробництва [3, с. 136]. А.Ю. Олійник характеризує зміст зазначеного конституційного права і включає такі елементи: 1) заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; 2) вимагати від держави, її органів і посадових та службових осіб: а) створювати умови для повного здійснення свободи на працю; б) гарантувати рівні можливості у вибо-

рі професії та роду трудової діяльності; в) реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб; 3) на заборону: а) використання примусової праці; б) використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах; 4) на користування: а) належними, безпечними і здоровими умовами праці; б) заробітною платою не нижчу від визначеної законом; в) своєчасними винагородами за працю; 5) звертатися за захистом порушеної свободи та прав до компетентних органів чи посадових або службових осіб та суду [7, с. 131].

З урахуванням вищезазначеного, ознаками конституційного права особи на працю є: 1) конституційно закріплені вид і міра можливої поведінки людини і громадянина; 2) можливості: а) заробляти собі на життя працею; б) вільно обирати або вільно погоджуватися на працю; в) вимагати від держави забезпечення реалізації зазначеного права; г) користуватися соціальними благами своєї праці; ґ) задовольняти свої інтереси і потреби в праці; д) відшкодування за рахунок держави, органів місцевого самоврядування, роботодавців матеріальної та моральної шкоди.

Модель поведінки особи щодо виду і міри праці закріплюється міжнародними стандартами, нормами конституції, діючими законами та підзаконними нормативно-правовими актами. Серед міжнародних стандартів виділяють універсальні і регіональні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких в Україні надана Верховною Радою України (ст. 9 Конституції України). Основними з них є: а) Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.; б) Про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. В «Загальній декларації прав людини» від 10.12.1948 р. закріплюється, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття, на рівну оплату за рівну працю, на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людині існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення (ст. 23). Європейська конвенція «Про захист прав людини і основоположних свобод» від 04.11.1950 р. забороняє рабство або підневільний стан. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю. Для цілей цієї статті значення терміна «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється: а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення; б) на будь-яку службу військового характеру або — у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, — службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби; с) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю суспільства; д) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків (ст. 4).

Конституція України (ст. 43) закріплює основні принципи конституційного права на працю людини і громадянина. Закони України [8] деталізують і закріплюють процедури реалізації цього конституційного права. Підзаконні нормативно-правові акти встановлюють механізми реалізації норм конститу-

ції і законів щодо конституційного права на працю. Л.О. Боровицька підкреслює той факт, що з процесом еволюції людини, її світосприйняття і, безумовно, діяльності, як розумової, так і фізичної, з'явилася потреба у створенні норм, які б її координували. Соціальна необхідність праці людей — як чоловічої, так і жіночої, а в багатьох випадках і дитячої, — створила систему суспільних відносин — трудових, які стали вимагати регулювання за допомогою норм спочатку цивільного права, а пізніше створення самостійної галузі — трудового права. Воно зародилося внаслідок усвідомлення суспільством необхідності забезпечення соціальних прав людини у процесі наймання праці. Це дало можливість трудовому праву набути статус самостійної галузі права [9].

Отже, вид і міра можливої поведінки людини і громадянина на підставі міжнародних стандартів закріплюється і регулюється нормами Конституції і законів України та деталізується підзаконними нормативно-правовими актами в яких можуть встановлюватися і механізми реалізації конституційного права особи на працю в умовах новітніх технологій.

Ознакою конституційного права особи на працю є можливість заробляти собі на життя працею. Відповідно до ст. 6 «Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права» визнається право на працю, включаючи право кожного на одержання можливості заробляти собі на життя працею. Держава, що підписала зазначений пакт бере на себе зобов'язання забезпечити людині таку можливість. На мою думку, в ст. 43 Конституції України є певна конкуренція норм. У ч. 1 статті мова йде про право кожного (тобто людини і громадянина), а в ч. 2 закріплюється норма, що держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, що не відповідає ст. 6 «Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права». Пропоную замінити термін «громадянами» на термін «людиною і громадянином» і далі по тексту [2].

Важливою конституційною гарантією права на працю є те, що особа має вільно обирати або вільно погоджуватися на працю. Конституція України забороняє використання примусової праці. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан [2].

Кожен має право вимагати від держави забезпечення реалізації свого конституційного права на працю. Держава зобов'язана створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [2].

Особа, що працює має право користуватися соціальними благами своєї праці, мати право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Конституція забороняє використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах. Знову, на мою думку, допущена неточність у конституційному гарантуванні особі щодо рівності користування соціальними благами людини і громадянина, де закріплюється, що «громадянам гарантується захист від незаконного

звільнення» [2]. Пропоную внести зміни до ч. 7 ст. 43 Конституції України замінивши термін «громадянам» на терміни «людині і громадянину».

Задовольняючи свої інтереси і потреби в праці особа має право на своєчасне одержання винагороди за працю. Таке право захищається Законом України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р., де закріплюється, що оплата праці має здійснюватися не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата (ст. 24) [10].

За порушення законодавства про оплату праці винні особи притягаються до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної та кримінальної відповідальності згідно з законодавством. Так, кримінальна відповідальність винної особи настає за: а) грубе порушення законодавства про працю (ст. 172); б) грубе порушення угоди про працю (ст. 173); в) невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175).

Особа, яка спричинила матеріальну чи моральну шкоду має відшкодувати її. Конституція України закріплює право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56).

Таким чином, конституційне право особи на працю у сфері новітніх технологій — це закріплена міжнародними договорами, нормами Конституції та законами України та деталізована підзаконними нормативно-правовими актами і забезпечена державою і суспільством можливість людини і громадянина заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджуватися, задовольняючи свої інтереси і потреби в умовах новітніх технологій праці.

Зміст конституційного права особи на працю у сфері новітніх технологій включає такі елементи: 1) можливість здійснювати такі дії: а) заробляти собі на життя працюю; б) вільно обирати або вільно погоджуватися на працю; в) обирати професію та рід заняття; г) отримувати професійно-технічне навчання, підготовку і перепідготовку відповідно до суспільних потреб; г) своєчасно одержувати винагороду за працю; 2) можливість вимагати від держави і суспільства діяти відповідним чином, а саме: а) створювати умови для повного здійснення особою права на працю; б) гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності; в) реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб; г) забезпечувати належні, безпечні і здорові умови праці, заробітну плату, не нижчу від визначеної законом; 3) можливість вимагати від держави і суспільства утримуватися від певних дій, а саме: а) від використання примусової праці; б) від використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах; в) захисту від незаконного звільнення; 4) можливість користуватися соціальними благами своєї праці та задовольняти свої інтереси і потреби в праці; 5) можливість відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди.

Отже, конституційне право особи на працю у сфері новітніх технологій має певні особливості як характеристики його поняття так і в кількості і якості змістовних елементів у процесі його реалізації.

Реалізація конституційного права особи на працю у сфері новітніх технологій передбачає нові форми його здійснення. Розвиток ринку праці, проблеми з працевлаштуванням, а також широке поширення тимчасової і часткової зайнятості викликали поява нових технологій у сфері трудових стосунків. Для управління підприємствами і організаціями сьогодні важливі гнучкість, уміння адаптуватися, здатність знаходити швидко і точну відповідь у виниклій ситуації. Ці процеси торкнулися і сфери управління людськими ресурсами [11]. В сучасних умовах розвитку Інтернету і телебачення неухильно збільшується використання інноваційних форм зайнятості в європейських країнах. Як зазначає Л.М. Ємельяненко, передові технології надають можливість працювати за межами офісу. За даними дослідження, презентованого у квітні 2013 р. компанією «uSamр», 65% компаній дозволяють своїм співробітникам працювати віддалено. У дослідженні розглядається офісна культура і звички 1000 бізнес-професіоналів США, щоб дізнатися, як сприймається телеробота самими працівниками. Визначено, що більшість співробітників (67%) вважають, що вони є більш продуктивними при віддаленій роботі, на відміну від 7%, які оцінюють свою телероботу як непродуктивну. Найчастіше інноваційні форми зайнятості впроваджуються у сфері послуг, але також поширюються і на промислових підприємствах. За наявними даними, за такою системою працюють близько 17% робітників і службовців Німеччини, близько 33% у Швейцарії, понад 1 млн. у Великій Британії та Франції. У багатьох корпораціях США поширений інший варіант інновації у сфері праці — 4-денний робочий тиждень з десятигодинним робочим днем, що дало підприємцям значні вигоди [1].

Отже, слід зазначити що використання новітніх технологій при реалізації конституційного права особи на працю сприяє вирішенню проблеми зайнятості населення та створення нових робочих місць.

Висновки. Підводячи підсумки, можемо зробити наступні висновки:

1. Ознаками конституційного права особи на працю є: 1) конституційно закріплені вид і міра можливої поведінки людини і громадянина; 2) можливість: а) заробляти собі на життя працею; б) вільно обирати або вільно погоджуватися на працю; в) вимагати від держави забезпечення реалізації зазначеного права; г) користуватися соціальними благами своєї праці; г) задовольняти свої інтереси і потреби в праці; д) відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди.

2. Конституційне право особи на працю в у сфері новітніх технологій — це закріплена міжнародними договорами, нормами Конституції та законами України та деталізована підзаконними нормативно-правовими актами і забезпечена державою і суспільством можливість людини і громадянина заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджуватися, задовольняючи свої інтереси і потреби в умовах нових технологій праці.

3. Пропоную для приведення ст. 43 Конституції України у відповідність до ст. 6 «Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права»: а) в ч. 2

замінити термін «громадянами» на термін «людиною і громадянином» і далі по тексту; б) в ч. 7 замінити термін «громадянам» на терміни «людині і громадянину».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ємельяненко Л.М.* Формування та регулювання новітніх форм зайнятості в Україні / Л. М. Ємельяненко // Український соціум. — 2015. — № 1(52). — С. 82–91.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141. Поточна редакція від 30.09.2016 р.
3. *Олійник А.Ю.* Курс лекцій з конституційного права України : навч. посібник. / А.Ю. Олійник, М.І. Кагадій. — К. ; Дніпро : Ліра ЛТД, 2016. — 384 с. 4. Совгира О.В. Конституційне право України: Навч. посібник / О.В. Совгира, Н.Г. Шукліна. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 632 с.
5. *Погорілко В.Ф.* Конституційне право України : Підручник / За заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. — 3-вид., перероб. і доопр. ; передмова проф. В. В. Коваленка. — К. : КНТ, Видавництво Ліра-К, 2011. — 532 с.
6. Конституційне право України : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю.М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В.С. Журавського. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. — 544 с.
7. *Олійник А.Ю.* Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : Монографія / А.Ю. Олійник. — К. : Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. — 472 с.
8. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1971. — № 50 (додаток). — Ст. 375. Поточна редакція від 30.04.2017 р.
9. *Боровицька Л.О.* Проблеми забезпечення права на працю в Україні / Л.О. Боровицька // Електронний доступ: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13592>
10. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 17. — Ст. 121. Поточна редакція від 01.01.2017 р.
11. *Войно-Данчишина О.Л.* Новые технологии на рынке труда: правовое регулирование / О.Л. Войно-Данчишина // Електронний доступ: <http://radnuk.info/statti/253-trydpr/14839->

REFERENCES

1. *Yemelianenko L.M.* Formuvannia ta rehuliuвання novitnikh form zaniatosti v Ukraini / L.M. Yemelianenko // Ukrainskyi sotsium. — 2015. — № 1(52). — S. 82–91.
2. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1996. — № 30. — St. 141. Potochna redaksiia vid 30.09.2016 r.
3. *Oliinyk A.Yu.* Kurs lektsii z konstytutsiinoho prava Ukrainy : navch. posibnyk. / A.Yu. Oliinyk, M. I. Kahadii. — K. ; Dnipro : Lira LTD, 2016. — 384 s.
4. *Sovhyria O.V.* Konstytutsiine pravo Ukrainy: Navch. posibnyk / O.V. Sovhyria, N.H. Shuklina. — K. : Yurinkom Inter, 2008. — 632 s.
5. *Pohorilko V.F.* Konstytutsiine pravo Ukrainy : Pidruchnyk / Za zah. red. prof. V.L. Fedorenka. — 3-vyd., pererob. i doopr. ; peredmov. prof. V.V. Kovalenka. — K. : KNT, Vydavnytstvo Lira-K, 2011. — 532 s.
6. Konstytutsiine pravo Ukrainy : Pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv / Za red. akademika APn Ukrainy, doktora yurydychnykh nauk,

profesora Yu.M. Todyky, doktora yurydychnykh i politychnykh nauk, profesora V.S. Zhuravskoho. K. : Vydavnychii Dim «In Yure», 2002. — 544 s.

7. *Oliinyk A.Yu.* Konstytutsiino-pravovyi mekhanizm zabezpechennia osnovnykh svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini : Monohrafiia / A.Yu. Oliinyk. — K. : Alerta, KNT, Tsentr navchalnoi literatury, 2008. — 472 s.

8. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10 hrudnia 1971 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1971. — № 50 (dodatok). — St. 375. Potochna redaktsiia vid 30.04.2017 r.

9. *Borovytska L.O.* Problemy zabezpechennia prava na pratsiu v Ukraini / L.O. Borovytska // Elektronnyi dostup : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13592>

10. Pro oplatu pratsi: Zakon Ukrainy vid 24 bereznia 1995 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1995. — № 17. — St. 121. Potochna redaktsiia vid 01.01.2017 r.

11. *Vojno-Danchishina O.L.* Novye tehnologii na rynke truda: pravovoe regulirovanie / O.L. Vojno-Danchishina // Elektronnij dustup : <http://radnuk.info/statti/253-trydpr/14839->

Шморгун О.С. Конституційне право особистості на працю в сфері новітніх технологій

В статті досліджуються поняття і зміст конституційного права особи на працю у сфері новітніх технологій. Аналізуються різні позиції авторів щодо названого конституційного права. Дається авторське визначення і зміст конституційного права на працю у сфері новітніх технологій. Пропонуються висновки і рекомендації.

Ключові слова: конституційні права, конституційне право особистості на працю, зміст конституційного права особистості на працю, сфера новітніх технологій, реалізація конституційного права особистості на працю в сфері новітніх технологій.

Шморгун О.С. Конституционное право личности на труд в сфере новейших технологий

В статье исследуются понятие и содержание конституционного права личности на труд в сфере новейших технологий. Анализируются разные позиции авторов относительно названного конституционного права. Дается авторское определение и содержание конституционного права на труд в сфере новейших технологий. Предлагаются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: конституционные права, конституционное право личности на труд, содержание конституционного права личности на труд, сфера новейших технологий, реализация конституционного права личности на труд в сфере новейших технологий.

Shmorgun O. The Constitutional Right to Work in the Sphere of Emerging Technologies

In the article, a concept and content of the constitutional right of a person to work in the field of the emerging technologies are researched. Different scientific viewpoints on the topic are analyzed. The author's definition of the constitutional right to work is formulated, its content is stated. The conclusions and recommendations are offered.

Keywords: Constitutional Rights, Constitutional Right of a Person to Work; Content of the Constitutional Right of a Person to Work; Sphere of Emerging Technologies; Realization of the Constitutional Right of Person to Work in the Sphere of Emerging Technologies

Стаття надійшла до редакції: 4.10.2017.